

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-4>
УДК 372.8:159(091):378.4(477-25)

Ірина Хоменко

З історії викладання логіки в Університеті Св. Володимира

Історія логіки в Україні досі недостатньо вивчена. Дослідники, як правило, аналізують спадщину видатних постатей з історико-філософської точки зору, звертаючи увагу на низку саме філософських проблем, які розглядаються в їхніх творах. Логічна проблематика залишається поза увагою. На мій погляд, серед причин є те, що цікавих для аналізу логічних праць дійшло до нашого часу небагато. Крім того, переважно це архівні документи, серед яких рукописи лекцій, нариси з окремих питань логіки, навчальні програми тощо. Якщо розглядати видані праці, то це, передусім, підручники, деякі з яких досі залишаються невідомими широкому колу науковців. У цьому контексті метою статті є аналіз такого аспекту історії логіки як викладання цієї дисципліни в Університеті Св. Володимира у місті Києві з початку його роботи у 1834 році і до 1917 року. Автор поставив перед собою чотири дослідницькі задачі. Перша задача – це з'ясування того, яке місце займав курс логіки в навчальному процесі Університету. Друга задача – це знаходження, аналіз та систематизація відомостей про викладачів, які викладали логіку. Третя задача – це виявлення та дослідження навчальної літератури, якою користувалися студенти для опанування курсу логіки. Четверта задача – це аналіз програм з логіки, за якими навчалися здобувачі освіти в Університеті. Базуючись на отриманих результатах, автор вирізняє особливості викладання логіки як навчальної дисципліни в Університеті Св. Володимира; виявляє причини, чому логіка була презентована студентам саме у такому змістовному наповненні; дає відповідь на питання, у контексті розв'язання яких актуальних для того часу проблем викладачі будували власні концепції логіки; показує, наскільки враховувалися європейські тренди розвитку логічного знання в курсах логіки, які пропонувалися студентам в Університеті Св. Володимира.

Ключові слова: логіка, історія логіки, викладання логіки, традиційна логіка, сучасна логіка, Університет Св. Володимира.

Вступ

Після закриття у 1817 році Києво-Могилянської академії на її території починає працювати Київська духовна семінарія, головною метою якої на той час полягала у підготовці кадрів для відкриття Київської духовної

академії (КДА). У 1819 році КДА урочисто відкрили. Це був перший православний вищий богословський заклад у Києві. Проте через деякий час стала зрозумілою необхідність відкриття світського вищого навчального закладу на Правобережній Україні, яким став Київський університет Св. Володимира, відкритий у 1834 році. Він створювався на базі перенесеного до Києва польського Кременецького ліцею, який був важливим осередком польської культури. Однією з цілей створення Університету в Києві як раз було подолання польського впливу на молодь і виховання її прихильності до політики та культури Російської імперії. Чисельність студентів в Університеті у перше десятиріччя його роботи становила 500 осіб, які були переважно поляками. У 1883 р. в університеті навчалися вже 1700 студентів (переважно українці та росіяни), а у 1913 р. їхня кількість зросла до 5000.

Історично першим факультетом, який починає працювати в Університеті, був філософський. Тільки в наступному, 1835 році, відкривають юридичний факультет, і вже у 1841 році – медичний факультет. Навчання на перших двох факультетах тривало 4 роки, на медичному – 5 років.

Логіка була однією з тих дисциплін, яку вивчали студенти на всіх факультетах Університету. У зв'язку з цим у межах історії логіки цікавим є дослідження таких питань. Як відбувалося викладання логіки? Хто були викладачами логіки? За якими навчальними програмами навчалися студенти? Які підручники з логіки їм рекомендували для ознайомлення? Розгляду цих питань і присвячена ця стаття.

Місце логіки в навчальному процесі Університету Св. Володимира

Перше питання, яке постає перед дослідником історії викладання логіки – це питання про місце цієї дисципліни в навчальному процесі. В Університеті Св. Володимира викладання логіки здійснювали викладачі кафедри філософії філософського факультету.

За Уставом 1842 року філософський факультет складався з Першого (історико-філологічного) і Другого (фізико-математичного) відділень. Хоча кафедра філософії входила до складу Першого відділення [Університет Св. Володимира 1842], вона була загальноуніверситетською, тобто її викладачі читали лекції для студентів усіх спеціальностей. Відомий факт, що у перші два роки навчання в Університеті здобувачі освіти знайомилися з логікою та психологією, а у наступні два роки студенти Першого та Другого відділення філософського факультету разом зі студентами юридичного факультету слухали лекції з історії філософії та моральної філософії з природним правом.

Наприкінці XIX – початку XX ст. до навчального плану Університету Св. Володимира входили предмети, які поділялися на обов'язкові та го-

ловні, обов'язкові та додаткові, обов'язкові та додаткові залежно від обраної спеціальності. Логіка разом з історією давньої, середньовічної та нової філософії, психологією, педагогікою, естетикою, філософією Аристотеля і Платона входила до блоку головних і обов'язкових дисциплін [Бубнов 1907]. Її викладали три години на тиждень.

З наведених фактів можна зробити висновок, що логіка як навчальна дисципліна займала гідне місце серед інших дисциплін, які викладалися викладачами кафедри філософії.

Викладачі

Друге питання, яке постало у моєму дослідженні, стосувалося постатей викладачів, які читали курс логіки в Університеті Св. Володимира. Спираючись на архівні документи, я спробую окреслити коло тих людей, які були причетні до цього.

Першим викладачем логіки був Орест Новицький (1806 – 1884). Він отримав освіту у Київській духовній академії. І саме за рекомендацією її ректора – архієпископа Інокентія (Івана Борисова) у 1834 році очолив кафедру філософії і став її першим професором. Логіка не була для нього пріоритетною дисципліною. Разом з нею він викладав також історію філософії, психологію, моральну філософію з природним правом, основи педагогіки. Таке положення справ тривало 16 років, а саме до 1850 року¹.

З 1850 року викладання логіки в Університеті переходить (як це не звучить дивно для сучасної людини) до викладачів, які обов'язково повинні були мати ступінь доктора богослов'я [Університет Св. Володимира 1851]. Виникає питання: як пов'язати поміж собою логіка і богослов'я? Чому тільки будучи фахівцем у царині богослов'я викладач за тих часів міг викладати логіку?

Цей факт можна пояснити тим, що восени 1850 року в усіх університетах Російської імперії, щоб «уберегти» юнацтво від «привабливих мудрощів новітніх філософських систем», було заборонено викладання філософії і, як наслідок, були закриті кафедри філософії в усіх університетах. У зв'язку з цим така кафедра була ліквідована і в Університеті Св. Володимира. Орест Новицький був звільнений з посади і залишив Університет.

Але незважаючи на заборону, у світських навчальних закладах було дозволено викладання двох дисциплін – логіки і психології. Проте читати ці дисципліни могли тільки професори богослов'я за узгодженими заздалегідь програмами. Мабуть, такі викладачі виглядали благонадійнішими, ніж світські. Тогочасний ректор Університету Р. Тауфеттер був

¹ Орест Новицький очолював кафедру філософії до 1850 року. Крім того, від неодноразово займав посаду декана Першого відділення філософського факультету або виконував його обов'язки (1840–1841; 1844; 1845–1849) [Иконникова 1884: 510].

вимушений запропонувати викладання логіки та психології ординарному професору Київської духовної академії Івану Скворцову (1795–1863), який ще й з 1834 року займав посаду професора на кафедрі богослов'я, церковної історії та канонічного права в Університеті Св. Володимира¹.

Далі можна припустити, що після Івана Скворцова викладання курсу логіки переходить до Назарія Фаворова (1820 – 1897), який також був професором і доктором богословських наук. Відомо, що з 1859 року саме він займав посаду професора богослов'я, логіки та психології в Університеті Св. Володимира.

Першим світським викладачем логіки в Університеті став Олексій Козлов (1831–1901)². З 1876 по 1887 роки він працював приват-доцентом, а потім екстраординарним і ординарним професором. У переліку філософських дисциплін, які викладалися в Університеті в першому півріччі 1885–1886 років, знаходимо, що саме він читав лекції з логіки (теорія індукції, теорія доведення і теорія наукової системи) для студентів історико-філологічного факультету [Університет Св. Володимира 1885].

У 1892–1907 роках логіку в Університеті викладав Георгій Челпанов (1862–1936)³. Після приїзду до Києва у 1892 році він очолив кафедру філософії в Університеті Св. Володимира, викладав лекції з логіки, психології і курс «Вступ до філософії». Відомо також, що у 1900–1906 роках він викладав логіку і психологію у Першій Київській гімназії. У 1907 році Георгій Челпанов повертається до Москви.

У 1907–1917 роках приват-доцентом кафедри філософії Університету Св. Володимира був Павло Тихомиров (1867–1937), випускник Московської духовної академії. У той самий час він займав посаду екстраординарного професора Ніжинського історико-філологічного інституту графа Безбородько. Серед інших філософських дисциплін у цих закладах він викладав також логіку.

З 1915 року професором Університету Св. Володимира був також Василь Зенківський (1881–1962). Відомо, що він викладав психологію і логіку.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що для більшості викладачів, хто викладали лекції з логіки в Університеті Св. Володимира у XIX – на початку XX ст., ця дисципліна не входила до царин їхніх наукових інтересів. Так, Орест Новицький, Іван Скворцов і Назарій Фаворов мали духовну, а не світську освіту. Орест Новицький – магістр богослов'я

¹ В архівах зберігся унікальний документ – письмова згода професора Івана Скворцова на пропозицію ректора Університету Св. Володимира Р. Таутфеттера викладати студентам окрім богослов'я ще й навчальні курси з логіки та психології [Б. а. 1851].

² Освіту отримав у Московському університеті (1850–1856).

³ Георгій Челпанов був уродженцем м. Маріуполь і вихованцем історико-філологічного факультету Новоросійського університету в Одесі.

і словесних наук. Іван Скворцов та Назарій Фаворов – протоіереї та доктори богослов'я. Вони широко відомі як релігійні філософи.

Аналізуючи доробок Олексія Козлова, можна стверджувати, що його цікавили питання, пов'язані з визначенням філософії як науки та історико-філософські проблеми, а не логічна проблематика.

Георгій Челпанов цікавився логікою у київський період свого життя. Він навіть видав у Києві відомий підручник з логіки [Челпанов 1915]. Проте, на мій погляд, його інтерес до психології був значно більшим. В Університеті Св. Володимира він вів психологічний семінар та заснував першу психологічну лабораторію (1897). А після переїзду до Москви у 1912 році Георгій Челпанов організував при Московському університеті Інститут психології, у якому був директором до 1923 р.

Павло Тихомиров був випускником Московської духовної академії. Після її закінчення викладав у Вітебській духовній семінарії, потім повернувся до Московської духовної академії, викладав на кафедрі історії філософії. Його цікавила переважно релігійна та історико-філософська проблематика.

Відомо, що Василь Зеньківський був учнем Георгія Челпанова, але не в царині логіки, а в царині психології. Логіку ж він викладав не як формальну дисципліну, а як філософський курс, особливу увагу приділяючи поглядам Едмунда Гусерля.

Підручники, курси лекцій та інша навчальна література

Третє питання, яке постає перед дослідником історії викладання логіки в Університеті Св. Володимира, пов'язане з навчальною літературою, якою користувалися студенти для опанування курсу логіки. Тут я пропоную, по-перше, розглянути ті підручники, посібники, курси лекцій, авторами яких були самі викладачі, і, по-друге, звернути увагу на ту навчальну літературу з логіки, яку вони рекомендували студентам на своїх лекціях.

Авторські видання. На жаль, щодо авторських видань, то знайти такі у Назарія Фаворова, Олексія Козлова, Павла Тихомирова, Василя Зеньківського мені не вдалося. Тут ми можемо говорити лише про праці Ореста Новицького, Івана Скворцова і Георгія Челпанова. Розглянемо їх докладніше.

По-перше, звернемося до спадку Ореста Новицького. Його перша праця з логічної проблематики – це «Керівництво до логіки» [Новицький 1841]. Чи була це оригінальна праця автора, в якій були наявні новаторські ідеї щодо логіки? На жаль, відповідь буде заперечною. Фактично це видання було перекладом російською мовою відомого і популярного у ті часи посібника з логіки Куно Фішера (1824 – 1907)¹, німецького філософа, прихильника Гегеля.

¹ До речі, у 1907 році у Києві виходить друком книга Павла Тихомирова «Куно Фішер».

У 1844 році Орест Новицький видає «Стисле керівництво до логіки з попереднім нарисом психології» [Новицький 1844]. Тут він намагається розв'язати актуальну для того часу проблему взаємозв'язку логіки і психології. За його думкою, студентам треба викладати об'єднаний курс логіки і психології. При цьому психологія повинна передувати логіці. Перш ніж знайомити студентів з законами мислення, їм треба засвоїти, що таке мислення взагалі і якими властивостями душі воно виробляється. Цікавий факт, що у подальшому це керівництво стало посібником не для студентів Університету, а для учнів київських гімназій.

Крім наведених вище видань, логічна проблематика розглядалася Орестом Новицьким у невеликому рукописі «Дещо про логіку з лекцій О.М. Новицького» [Новицький 1840].

По-друге, розглянемо доробок Івана Скворцова, який починає читати лекції в Університеті Св. Володимира після звільнення Ореста Новицького. Аналіз його доробку дозволяє зробити припущення, що логічна проблематика не входила до сфери його інтересів. Жодних друкованих книг, статей або підручників з логіки його авторства знайти не вдалося. Про його навчальний курс логіки можна дізнатися лише з конспекту його лекцій, які він викладав у 1837 році ще в Київській духовній академії. Записав ці лекції студент Андрій Монастиршов [Монастиршов 1840]. Можна припустити, що саме за цією ж програмою Іван Скворцов читав лекції вже університетським студентам, починаючи з 1850 року.

І, нарешті, перейдемо до постаті Георгія Челпанова. На мій погляд, психологія його приваблювала більше, ніж логіка. Як логік він відомий саме завдяки тому, що у Києві він видає свій підручник з логіки, який іноді сьогодні називають класичним підручником. Відомо, що до 1917 року він витримав вісім видань.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що серед усіх праць, про які йшлося вище, і які могли рекомендувати студентам викладачі Університету Св. Володимира, єдиним повноцінним підручником був саме «Підручник з логіки» Георгія Челпанова, який вийшов друком у 1907 році [Челпанов 1906]. У зв'язку з цим постає питання: яку ж навчальну літературу рекомендували до вивчення студентам інші викладачі Університету.

З архівних документів відомо, що, наприклад, Олексій Козлов рекомендував підручник німецького філософа, неокантіанця Христофа Зігварта «Логіка» у двох томах. Перший том був виданий у 1873 році, а другий том – у 1878 році німецькою мовою. Російський переклад був виданий у 1908 році. І це був переклад тільки першого тому «Вчення про судження, поняття і вивід» [Зигварт 1908]. Враховуючи те, що у 1908 році Олексій Козлов вже не викладав логіку в Університеті, можна припустити, що студентам він рекомендував німецьке видання двотомника Зігварта. Павло Тихомиров пропонував студентам ознайомитися

з підручниками англійського філософа Вільяма Мінто «Дедуктивна та індуктивна логіка» [Мінто 1896] і німецького філософа і психолога Теодора Липпса «Основи логіки» [Липпс 1902].

Як бачимо, переважно викладачі спиралися на підручники німецьких авторів (Куно Фішер, Христоф Зігварт, Теодор Липс) і одного англійського філософа Вільяма Мінто. Цікавий факт, що Павло Тихомиров, який читав лекції з логіки після Георгія Челпанова, не рекомендував студентам підручник свого попередника.

Якщо проаналізувати структуру наведених у статті підручників, то можна виокремити загальну схему, за якою вони були побудовані. Вона мала такий вигляд: «Визначення логіки. Поняття. Судження. Дедуктивні умовиводи. Індуктивні умовиводи. Поняття про метод і доведення». Така схема побудови навчального матеріалу відповідала курсу аристотелевої, або традиційної логіки. Відрізнялися ці підручники тільки розв'язанням питання, що є логіка. Автори пропонували різні варіанти: (1) логіка – це самостійна дисципліна, (2) логіка – це частина психології, (3) психологія є частиною логіки, (4) логіка є частиною теорії пізнання.

Програми курсів логіки

Четверта дослідницька задача, яку я поставила перед собою – це аналіз програм з логіки, за якими навчалися студенти в Університеті Св. Володимира.

По-перше, для відповіді на це питання у нагоді стане архівний документ під назвою «Огляд викладання в університеті Св. Володимира у 1-му півріччі 1885 – 86 навчального року». У ньому можна знайти відомості про курс логіки, який складався з трьох частин: теорія індукції, теорія доведення і теорія наукової системи [Університет Св. Володимира 1885]. Таким чином, можна стверджувати, що в 1885 році студентам на лекціях надавали інформацію щодо індуктивних та дедуктивних міркувань (умовиводів) і теорії наукової системи.

По-друге, до нашого часу зберіглася навчальна програма з логіки 1911 року. Вона надає системне уявлення щодо тих питань, які розглядалися в університетських аудиторіях на лекціях з логіки на початку XX ст. Наведемо цю програму у повному вигляді.

«Логіка. Її визначення і поділ. Історичне пояснення термінів. Загальний нарис розвитку логічних вчень.

Пізнавальна діяльність. Її елементи і умови.

Уявлення. Його психологічне утворення і логічне значення.

Поняття. Психологія і метафізика поняття. Історичне пояснення терміну. Зміст і обсяг поняття, взаємовідносини між ними. Поділ по-

няття за змістом, обсягом, відношеннями поміж собою. Історичний нарис вчення про категорії. Головні логічні правила щодо відношень між поняттями.

Визначення і поділ. Їхня психологія. Головні логічні правила щодо них. Помилки у визначенні та поділі. Види поділу. Історичний нарис вчення про обидва прийоми.

Судження. Його психологічна, граматична і логічна природа. Елементи судження. Терміни судження. Поділ суджень. Історичний нарис вчення про судження.

Логічні закони думки та їхні формули. Історичний нарис вчення про них.

Умовивід. Його роди і види. Психологічна природа суджень. Обертання та протиставлення: чотири випадки кожного з них: спосіб, доведення для всіх випадків. Історичні відомості про безпосередні умовиводи.

Умовиводи опосередковані. Дедукція або силогістика. Головна аксіома силогізму. Його елементи. Розрізнення силогізмів за характером засновків. Силогістичні фігури і модуси. Загальні та спеціальні правила щодо силогізмів. Силогізми умовні й розподільні. Помилки в силогістиці. Вчення Аристотеля та Міля про силогізм.

Індукція, способи індуктивного узагальнення. Його головна аксіома. Чотири індуктивних прийоми. Помилки в індукції.

Аналогія. Її види та значення. Історичні відомості про неї.

Загальні поняття про систему і методи її побудови. Аналіз і синтез. Пояснення цих термінів з їхньої історії» [Губерський 2009: 213].

Підсумовуючи, можна констатувати той факт, що студенти Університету Св. Володимира наприкінці XIX – початку XX ст. навчалися за програмою традиційної логіки, яка відповідала тим підручникам, які пропонували викладачі студентам для ознайомлення. Враховуючи той факт, що жодних курсів з логічної проблематики навчальні плани більше не передбачали, можемо припустити те, що викладачі у той час не були знайомі з проблематикою сучасної логіки, яка вже активно досліджувалася закордоном.

Висновки

Предметом дослідження у цій статті були особливості викладання логіки в Університеті Св. Володимира. Для розв'язання дослідницької задачі були розглянуті чотири дослідницькі задачі.

Перша задача стосувалася місця логіки в навчальному процесі Університету Св. Володимира. З'ясовано, що логіка була однією з головних навчальних дисциплін, які викладалися викладачами, які працювали на кафедрі філософії. Курс логіки був обов'язковим для усіх студентів Університету і викладався на всіх факультетах.

Друга задача стосувалася постатей викладачів, які викладали курс логіки в Університеті з 1834 р. по 1917 р. Спираючись на архівні данні, спогади студентів та іншу додаткову інформацію були встановлені часові рамки викладання логіки певними викладачами. Іноді роки викладання можна вказати точно; іноді тільки приблизно.

Так, Орест Новицький читав курс логіки у 1834 - 1849 рр. Іван Скворцов – з 1850 до 1858 рр. Назарій Фаворов викладав логіку з 1859 і приблизно до 1875 рр. Можна припустити, що Олексій Козлов був викладачем логіки з 1876 по 1887 рр. У 1892 – 1907 роках логіку в Університеті викладав Георгій Челпанов. З 1907 р. по 1917 р. цю навчальну дисципліну міг викладати Павло Тихомиров. Крім нього, з 1915 року викладачем логіки також був Василь Зенківський.

Серед викладачів логіки в Університеті Св. Володимира були чотири особи з духовною освітою: Орест Новицький (Острозьке духовне училище, Київська духовна академія), Іван Скворцов (Нижньогородська духовна семінарія, Санкт-Петербурзька духовна академія), Назарій Фаворов (Рязанська духовна семінарія, Київська духовна академія) Павло Тихомиров (Тульське духовне училище, Тульська духовна семінарія, Московська духовна академія).

Світську освіту мали Олексій Козлов (Московський університет), Георгій Челпанов (Новоросійський університет), Василь Зенківський (Університет Св. Володимира).

Мали досвід викладання до того, як почали викладати в Університеті: Орест Новицький (викладав філософію в Полтавській семінарії і КДА, а також польську мову в КДА); Іван Скворцов (викладав історію філософії, логіку, метафізику, моральну філософію, психологію в КДА); Назарій Фаворов (викладав Св. Письмо, патрологію, гомілетіку в КДА); Олексій Козлов (викладав російську словесність у московській школі Межових топографів), Георгій Челпанов (один рік перед переїздом до Києва працював на кафедрі філософії в Московському університеті).

Як бачимо, логіка не була пріоритетною дисципліною для означених викладачів. Їх більше цікавили релігійні питання, проблеми метафізики, історії філософії та психології.

Третя дослідницька задача полягала у знаходженні навчальної літератури з логіки, яку викладачі рекомендувати студентам для опанування курсу логіки.

Авторські видання нечисленні. Вони презентовані двома керівництвами з логіки Ореста Новицького і підручником з логіки Георгія Челпанова. Також маємо два рукописи. Один належить Оресту Новицькому, а другий є конспектом лекцій Івана Скворцова, який записав його студент. Серед видань інших авторів переважають німецькі підручники (Куно Фішер, Христов Зігварт, Теодор Ліппс).

Якщо проаналізувати зміст означених підручників, то можна зробити висновок, що виклад логічного матеріалу будувався за загальною схемою: «Визначення логіки. Поняття. Судження. Дедуктивні умовиводи. Індуктивні умовиводи. Поняття про метод і доведення». Така схема відповідала традиційному уявленню про логіку як навчальну дисципліну.

Четверта задача стосувалася програм курсу логіки, за якими навчалися студенти. Їхній аналіз підтверджує точку зору, що в Університеті Св. Володимира студенти могли ознайомитися з традиційним курсом логіки, у якому логіку пов'язували з психологією та теорією пізнання. На жаль, осторонь уваги викладачів Університету залишилися зв'язки логіки з математикою, що сприяло створенню і розвитку сучасної логіки¹.

Отже, можна констатувати той факт, що новаторські для того часу ідеї щодо створення сучасного бачення логіки як науки залишилися, на жаль, поза увагою викладачів Університету. Вони обмежилися викладанням тільки курсу традиційної логіки. Головне питання, яке дискутувалося в їхньому середовищі і яке пов'язували з реформуванням логіки, полягало у тому, яким чином співвідносяться між собою логіка, психологія і теорія пізнання.

Посилання

- Бубнов, Н. (сост.). (1907). *Общие учебные планы и правила Историко-филологического факультета Университета Св. Владимира*. Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира.
- Губерський, Л. В. та ін. (2009). *Гене́за філософських студій в Київському університеті*: Монографія. Київ: Видавництво Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Зигварт, Х. (1908). *Логика*. В 2 т. Т. 1: *Учение о суждении, понятии и выводе*. СПб.: Изд. Т-ва «Общественная польза».
- Иконникова, В. С. (ред.). (1884). *Биографический словарь профессоров и преподавателей имп. университета Св. Владимира (1834-1884)*. Киев: В университетской типографии.

¹ Я маю на увазі праці Джорджа Буля (1815 – 1864), Огастеса (Августа) де Моргана, Готлоба Фреге, Альфреда Вайтхеда, Бертрана Рассела та інших.

У 1847 р. вийшла друком відома праця Джорджа Буля «Математичний аналіз логіки» [Boole 2009]. У 1879 р. праця Готлоба Фреге «Числення понять» [Frege 1879], де була сформульована перша логічна система. Саме цю працю вважають підґрунтям сучасної логіки. У 1910, 1912 і 1913 роках вийшов друком тритомник з сучасної логіки Альфреда Вайтхеда і Бертрана Рассела, який отримав назву «Principia Mathematica» [Whitehead, & Russel 1956]. Саме тут наявна у повному обсязі програма логіцизму, обґрунтування якої розпочав ще Готлоб Фреге. На основі означених праць у середині XIX ст. – початку XX ст. формується уявлення про новий етап у розвитку логічного знання, який суттєво відрізняється від традиційного. Вперше отримують чітке формулювання такі логічні теорії, як логіка виловлювань і логіка предикатів.

- Липс, Т. (1902). *Основы логики* / пер. с нем. Н. О. Лосского. Санкт-Петербург: Издание О. Н. Поповой.
- Минто, В. (1896). *Дедуктивная и индуктивная логика* / пер. с англ. С. А. Котляревского. Москва: Издания т-ва И. Д. Сытина.
- Монастырев, А. (ред.). (1840). Логика, читанная X курсу в киевской академии проф. И.М. Скворцовым, за подписью – Студент А. Монастырев. *Сборник философских статей, 1834 – 1840 гг.* Київ: Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. КДА 348 Л (Муз. 757). Т.І.
- Новицкий, О. М. (1840). Нечто о логике из лекций О.М. Новицкого. *Сборник лекций и философских статей, 1834-1840 гг.* Киев: В университетской типографии.
- Новицкий, О. (1841). *Руководство к логике.* Киев: В университетской типографии.
- Новицкий, О. (1844). *Краткое руководство к логике с предварительным очерком психологии.* Киев: В университетской типографии.
- Университет Св. Владимира. (1851). *Дело о возложении чтения логики и опытной психологии на профессоров богословия или законоучителей в высших учебных заведениях, 31 июля 1850 г. – 8 февраля 1851 г.* Київ: Державний архів м. Києва. Ф. 16. Оп. 289. Спр. 130.
- Университет Св. Владимира. (1885). *Обозрение преподавания в университете Св. Владимира в 1-м полугодии 1885 – 86 уч. года с приложением 4-х таблиц лекций.* Киев: В университетской типографии.
- Университет Св. Владимира. (1842). *Устав и штат Университета Св. Владимира.* Київ: Державна наукова архівна бібліотека. XVIII-6-16, У 79.
- Челпанов, Г.И. (1906). *Учебник логики.* Киев: И. А. Розов.
- Boole, G. (2009). *The Mathematical Analysis of Logic. Being an Essay Towards a Calculus of Deductive Reasoning.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Frege, G. (1879). *Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens.* Halle: L. Nebert.
- Whitehead, A. N., & Bertrand, R. (1956). *Principia Mathematica:* in 3 vol. Cambridge: Cambridge University Press.

References:

- Boole, G. (2009). *The Mathematical Analysis of Logic. Being an Essay Towards a Calculus of Deductive Reasoning.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Bubnov, N. (comp.). (1907) *General Educational Plans and Rules of the Faculty of History and Philology of the St. Vladimir University.* Kyiv: Printing house of the Imperial University of St. Vladimir. [In Russian].
- Chelpanov, G. I. (1906). *Textbook of logic.* Kiev: I. A. Rozov. [In Russian].
- Frege, G. (1879). *Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens.* Halle: L. Nebert.
- Guberskyi L. V. et al. (2009). *Genesis of Philosophical Studies at Kyiv University.* Kyiv: Taras Shevchenko National Kyiv University of Kyiv Publishing House. [In Russian].
- Ikonnikova, V. S. (ed.). (1884). *Biographical dictionary of professors and teachers imp. University of St. Vladimir (1834-1884).* Kyiv: In the university printing house. [In Russian].
- Minto, V. (1896). *Deductive and Inductive Logic.* Moscow: I. D. Sytin. [In Russian].
- Monastyrev A. (1840). Logic for X Course at the Kyiv Academy by Prof. I.M. Skvortsov, Signed by Student A. Monastyrev. *Collection of philosophical papers, 1834-1840.* Manu-

- script Institute of the National Library of Ukraine named after V.I. Vernadskyi. KDA 348 L (Muz. 757). Vol. 1.
- Lipps, T. (1908). *Fundamentals of Logic*. St. Petersburg: O. N. Popova. [In Russian].
- Novitskyi, O. (1844). *A brief introduction to logic with a preliminary outline of psychology*. Kyiv: In the university printing house. [In Russian].
- Novitskyi, O. (1841). *Guide to logic*. Kyiv: In the university printing house. [In Russian].
- Novitskyi, O. (1840). Something about Logic from the Lectures of O.M. Novytskyi. *Collection of Philosophical Papers, 1834-1840*. Kyiv: In the university printing house. [In Russian].
- Sieghart, C. (1908). *Logic: in 2 vol. V. I. The doctrine of judgment, concept and conclusion*. St. Petersburg: Publishing house of the Association "Public benefit". [In Russian].
- St. Volodymyr University. (1851). *Case about Assigning the Giving of Logic and Experimental Psychology to Professors of Theology or Law Teachers in Higher Educational Institutions, July 31, 1850 - February 8, 1851*. Kyiv: State Archive. F. 16. Op. 289. Case 130. [In Russian].
- St. Volodymyr University. (1842). *Charter and staff of the University of St. Vladimir*. Kyiv: In the university printing house. [In Russian].
- St. Volodymyr University. (1885). *Overview of Teaching at the University of St. Vladimir in the First Semester of the 1885-86 Year with an Appendix of 4 Tables of Lectures*. Kyiv: In the university printing house. [In Russian].
- Whitehead, A. N., & Bertrand, R. (1956). *Principia Mathematica*: in 3 vol. Cambridge: Cambridge University Press.

Iryna Khomenko. On the history of teaching logic at the St. Volodymyr University

The history of logic in Ukraine is still not sufficiently studied. Researchers, as a rule, analyze the legacy of outstanding scholars from a historical-philosophical point of view, paying attention to philosophical problems considered in their works. Logical issues are left out of consideration. One of the reasons is that a small number of original logical works have survived to this day. Besides, these are mostly archival documents, including lecture manuscripts, essays on specific issues of logic, curriculums, etc. If we consider the published works, they are mostly textbooks, some of which remain unknown to a wide circle of scholars.

In this context, the purpose of the paper is to analyze the teaching of logic at St. Volodymyr University from 1834 until 1917. The author set four research objectives. The first is to find out what place logic took among another academic disciplines at the University. The second is to analyze and systematize information about teachers who taught logic. The third is to investigate textbooks and manuals that students used to master the logic course. The fourth is to analyze the logical curriculums used at that time. In the paper the author distinguishes the peculiarities of logic teaching at the University of St. Volodymyr; reveals the reasons why logic had been presented to students in the traditional view; answers the question, of which relevant problems to that time had impacted the teachers' logical treatments; shows how European trends in the development of logical

knowledge had been taken into account in the logic courses offered to students at St. Volodymyr University.

Key words: logic, history of logic, the teaching of logic, traditional logic, modern logic, St. Volodymyr University.

Хоменко Ірина, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри логіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

E-mail: khomenkoi.ukr1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3522-2271>

Khomenko Iryna, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Head of the Department of Logic, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: khomenkoi.ukr1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3522-2271>